

TÉNYEK ÉS NÉZETEK

(1968 bak hava)

Az ötvenéves irodalom

Az, amit mi jugoszláviai magyar irodalomnak nevezünk — akár-mennyire vitatható is ez az elnevezés, mégiscsak szerencsésebb, mint az, hogy vajdasági magyar irodalom, mert az túlságosan tájhoz köti az alkotókat és alkotásokat —, egy történelmi változás eredménye. Másképp — az adott helyzetben — nem is lehetett volna. 1918 végén a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság megalakulásával keletkeztek azok a körülmények, melyek között az itt született magyar írókat nem szippantotta fel többé Budapest (mint ahogy azóta is szinte minden jelentősebb magyar író — ha vidéki származású — pestivé lesz, s a magyar irodalom már-már azonosul a budapesti irodalommal), ami pedig ennél is fontosabb — és mint jelenség érdekes —, hogy az itt élő magyar írók sajátos, önálló irodalmi élet kialakulását tartották szükségesnek, s ki is alakították, megindult a könyvkiadás, folyóiratok jelentek meg, végül pedig ez az irodalom, amely bizonyos tulajdonságainál fogva autark ugyan, de mindenféle kapcsolatot, összeköttetést meg kíván tartani a magyar irodalommal (s persze a jugoszlávval is), olyan újratermelésre, sőt növekedésre képes, amilyenre kevés példa van egy ilyen kis létszámú népcsoport esetében. Feltételezem, hogy épp a különleges körülmények teszik lehetővé, szükségszerűvé a szakadatlan erősödést, a szinte versenyszerű alkotómunkát, a teljes erőbevetést, az irodalomnak azt a szeretetét, azt a rajongást, mely leginkább fiataljainkban fogan és él, s ez biztosítja irodalmunk fennállását, sőt annál is többet.

Öt évtized múlt el, s ki győzné most már felsorolni azokat, akik itt tettek valamit, akik jelentettek valamit, és megmaradtak, akik ma nevek ebben az irodalomban, s remélhetőleg azok is maradnak. Az az érzésem, hogy — más irodalmakkal ellentétben — nálunk többen voltak és vannak, akik nem is annyira műveikkel, mint tetteikkel, munkájukkal, önfeláldozásukkal, lelkesedésükkel írták be nevüket irodalmunk aranykönyvébe. Ez nem is csoda, lévén szó kevés olvasójú irodalomról, arról, hogy a műveknek, a munkának nálunk ritkán volt nagy, érdemleges visszhangja, s hogy az alkotások sokszor süket fülekre találtak, közönybe ütköztek, pusztába kiáltó szó maradtak. Azt mondták: kisebbségi írórsors. Pedig arról van szó csupán, hogy gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális és egyéb okokból kifolyólag nem is lehetett más a helyzet, s a kisebbségi sors csak az előbb említett okok kiegészítője volt, semmi esetre sem döntő tényező. Mégis megszületett, élt, él, van, és mind maradandóbb eredményeket ér el ez az irodalom. S biztos az is, hogy más körülmények között, más közegben nem lehetne ilyen, sem ilyen gazdag, sem ilyen változatos, nem vol-

nának ilyen lehetőségei, ilyen távlatai. Az elmúlt ötven év elégszer és kellő mértékben bebizonyította ezt. És bebizonyította azt is, hogy e mellett a függetlenség, önállóság mellett a kettős irodalmi (mondjuk) rokonság — a magyar irodalmi hagyományok, a magyar nyelv, a magyar stílus tulajdonságai, valamint a jugoszláv népek irodalmának sokrétűsége, szélessége, az állandó termékeny kapcsolat a rendkívül átfogó jugoszláv irodalmi élettel — különleges, kivételes helyzetbe hozta irodalmunkat: a kettős befolyás, a kettős kapcsolat erősíti, gazdagítja irodalmunkat, lehetővé teszi fokozott ütemű továbbfejlődését. S az ötven év, melyre most s az elkövetkező hetekben, hónapokban visszatekintünk, épp ennek a különös helyzetnek a jegyében áll.

Most már csak az előttünk levő idővel kellene tulajdonképpen törődnünk, azzal, ami vár ránk, s amit várnak tőlünk. Mert habár az előbb visszhangtalanságról beszéltem, egy kis helyesbítéssel azt kell mondanom, hogy ez relatív, s ez az állapot szinte naponta javul. Örvendetesen elterjedt hírünk a nagyvilágban is, határainkon túl, mindenütt, ahol a magyar szó él, a nagy, kompakt közösségben és a szórványokban is, hirdetve irodalmunk önállóságát, kapcsolatát a magyar és a jugoszláv irodalmakkal, s fokozva az érdeklődést, rokonszenvet, vonzódást írónk és alkotásaik iránt.

Amikor tehát azt kutatjuk, mikor indult el a maga útján irodalmunk, azt is mind világosabban kellene látnunk, hova vezet ez az út, mi a célunk, mit akarunk, mire vagyunk képesek, mit várnak tőlünk. S nem lesz kis eredmény, ha a várakozásoknak eleget teszünk, ha bekapcsolódunk az egyetemes irodalom vérkeringésébe.

„... nem lehet immár nem oda figyelniük”

Az utóbbi időben több magyarországi lap és folyóirat foglalkozott a jugoszláviai magyar írók műveivel. Ez a visszhang mindenképpen javára válik irodalmunknak, s reméljük, hogy a jövőben még több és még alaposabb írást találunk a pesti és vidéki magyar folyóiratokban írónk alkotásairól.

A közelmúltban megjelent ismertetések, kritikák alatt néhányszor Varga Imre nevét olvastuk. Legutóbb az Alföld című debreceni folyóiratban foglalkozott Burány Nándor Összeroppanás és Varga Zoltán Városzoba című könyvével.

Burány könyvéről többek között ezt írja Varga Imre: „Burány kisregénye szerencsés prózairói indulás. Első tekintetre úgy tűnik: eredményesen levezgázott a modern asszociációs regényforma kezelésének ismereteiből... A regény erejét elsősorban tárgya hitelében, őszinteségében látom, hogy ti. Burány Nándor a Duna táji történelem elmúlt három évtizedének társadalmi-nemzeti-mozgalmi problematikáját életesen és igaz voltából fakadó érdekességgel tudta a lélektani regény divatos kaotikumában is ábrázolni... Burány regényében azokat a szakaszokat érzi a legmaradandóbbnak az olvasó, melyekben történelmi felelősségérzettel, az emberiség etikai normái alapján állva ábrázolja, mutatja be jól elbeszélő, népnyelven szóló epikusként a huszadik századi Duna táji, magyarul beszélő emberek kínzó antinómiáit...”

Varga Zoltán könyvéről ezt olvassuk az Alföld kritikájában: „A 'Városzoba', ha nem is egyszínvonalú, de egyvilágú, egy töről fakadó elbeszéléseket gyűjt össze... (...) a XX. század második felének emberét alapjában foglalkoztató kérdéseket boncol, tár a fényre Varga Zoltán új kötete. A szorongatottság, az emberiség jövőjéért érzett tehetetlen aggodalom, a kisember kiszolgáltatottsága a nagy erőknél, az erköl-

csösbe vetett hit tragikuma oly kérdések, melyek ha nem is teszik Varga Zoltán novellisztikáját tömegolvasmánnyá, de mindazoknak, akikben él érdeklődés önmaguk, világuk alapvető kérdéseinek felelősségteli s rangos irodalmi ábrázolású megismerésére, azok vegyék kézbe Varga írásait.”

„A vajdasági mai magyar próza e két friss műve is annak bizonyossága — vonja le a végkövetkeztetést Varga Imre —, hogy a szomszédos szocialista országok magyar irodalmi mostanában már egyre többször felmutathatják azokat a... prózai alkotásokat, amelyekre nem lehet immár nem oda figyelünk.”

Ha az Alföld kritikusanak figyelmeztetése eléri célját, bizonyára még több olyan műre akad a kritika, melyet hasonló elismeréssel fogadhat.

Letésem a lantot...

Kilenc könyve jelent meg eddig Andjelko Vuletićnak, főleg versekötetek, de két regénye is van, a *Drvo s Paklenih vrata* (melyet egyaránt értek támadások és illettek dicséretetek, s melynek alapján most film készül) és a *Deveto čudo na istoku*. Nemrég jelent meg *Kraljica puteva* címmel prózaverseinek kötete, s a zágrábi *Vjesnik* munkatársának adott nyilatkozatából tudtuk meg, hogy egy regény kéziratát adta át egy kiadónak.

Ezt a regényt sokáig hordozta magában Vuletić. Több mint húsz évig. Művét — melynek befejezését a csehszlovákiai események sietteték — megtisztulásnak tekinti a szerző. Egy család drámáját és tragédiáját mondja el benne. Terjedelme majd ezer gépelt oldal.

Vuletić nyilatkozatából megtudjuk azt is, hogy ez a regény az utolsó műve.

— Amit mondtam, mondtam. Amit leírtam, leírtam. Az irodalommal pedig végeztem — jelentette ki Vuletić. — Az írás nem foglalkozás, nem állás, nem szinekúra, hanem színpad. Tudni kell elmenni. Kilenc könyvem van, s másoknak kell megítélniük: hol követtem el a végzetes hibát, és melyik a pótolhatatlan veszteség: az-e, hogy jöttem, vagy hogy elmentem — fejezte be nyilatkozatát a harmincöt éves író.

Ha műveit tekintjük, távozása csak veszteség. Hogy az ő kifejezésével éljünk: végzetes hiba. De — újra csak műveiből ítélve — Vuletićet úgy megmérgezte az irodalom, amely — különösen neki — valóban nem állás és nem szinekúra, hogy aligha szabadulhat tőle. Legfeljebb egy kis lélegzetvételhez jut. A visszatérés elkerülhetetlen. Mint a végzet.

Dráma egy jelenetben

Szín: Egy újvidéki elemi iskola.

Idő: 1968 őszén.

Személyek:

Gyerekek, Újságíró, Szülők

GYEREK: Átiratkoztam egy másik iskolába, de nem vittem magammal az igazolást. Már olyan régóta állok itt, fázom.

ÚJSÁGÍRÓ: Tudsz magyarul?

GYEREK: Nem szeretek magyarul beszélni. Magyarok vagyunk (*válat von*), de én nem szeretem a magyar nyelvet. (*Hátat fordít. Látszik rajta, hogy ez a téma nincs ínyére.*)

(A másolat hitelül 1.: Dolgozók, 1968. december 6.)

A kör bezárul

Egy évvel ezelőtt kezdtem el az állatkör jegyeivel keltezett írásaimat, afféle egészen szubjektív jegyzeteket, persze nem naplót, inkább megfigyeléseim, élményeim, véleményem rögzítését. Úgy éreztem akkor, hogy reflexióim másokat is érdekelhetnek, a Híd szerkesztősége pedig a lehető legteljesebb szabadságot biztosította számomra.

A hozzám érkező hírekből, megjegyzésekből, üzenetekből arra bátorítottam következtetni, hogy néhány írásom érdeklődést keltett — helyeslést vagy ellentmondást —, legalábbis nem maradt visszhangtalan. Tehát szándékom, hogy csupán közöljem véleményemet, ez a szubjektív cél objektív tényré változott. Ez pedig azt jelenti, hogy több lett annál, aminek szántam. Beigazolódott, hogy a leírt szó, bármennyire titokzatos, önmagába zárt vagy homályos, megnyílhat, felfedheti rejtelmeit az olvasó előtt; hát még az olyan írások, melyek egyáltalán nem készültek költői igénnyel; ha aiszóposzi nyelven íródtak, akkor ez inkább a kuriózum kedvéért történt, semmint konspiratív okokból. Semmilyen nyilvánosságra hozott írás nem lehet magánjellegű. Mindenkihez szól, mindenkihez megtalálja az utat. Ez pedig lényegesen megváltoztatja a helyzetet.

Ezek a jegyzetek tehát közüggé váltak, hatottak, s talán nemegyszer úgy és olyan irányban, ahogy szerzőjük sohasem és semmiképpen sem kívánta. Igen, a leírt szó terhes ezzel a veszéllyel.

Nem állhat mindig ugyanaz a név ezek alatt a jegyzetek alatt. Mások másképp látják a valóságot, a történéseket, változásokat, s az olvasónak joga van más véleményt is hallani.

Így tehát kétszeresen bezárul a kör: a hónapoké és egy szerzőé. Új esztendő következik, új emberek lépnek, lépjenek porondra, akik az eseményeket és jelenségeket másképp látják, másképp értékelik. Legyen övék ezentúl a szó.

A Híd szerkesztőségének a vendégszeretetet, a szinte korlátlan lehetőségeket — amilyen vendégszeretetet és lehetőségeket egy folyóirat munkatársa csak kívánhat és elképzélhet —, az olvasóknak a türelmet, barátoknak a biztatást köszöni

Tomán László